

Јелена БАШАНОВИЋ*

О СЕМАНТИЧКО-ТВОРБЕНОЈ СТРУКТУРИ НЕКИХ ПРИДЈЕВСКИХ СЛОЖЕНИЦА У ЈЕЗИКУ МИРКА БАЊЕВИЋА

Сажетак: У раду се истражују творбени и семантички аспекти несуфиксалних и сложено-суфиксалних придјевских сложеница. Ексерципирана грађа класификована је у неколика творбена типа на основу творбено-морфолошког критеријума, који за основ класификације узима морфолошку припадност првог сложеничког дијела. С обзиром на то да анализа идентификованих творбених типова није усмјерена само на формалну структуру већ да истим прилазимо са наглашено семантичких позиција, у семантичком опису одабраних придјевских сложеница полазиште ће нам најчешће бити лексикографске дефиниције истих или сличних у описним рјечницима САНУ и МС. При творбено-морфолошкој и синтаксичко-семантичкој анализи одабраних сложеница, наметнуло се питање њихове семантичке усмјерености, као и питање улоге и потребе издвајања спојног вокала у творбеној структури сложенице.

Кључне ријечи: сложеница, творбена структура, творбени тип, творбени формант, спојни вокал, семантички опис сложенице, семантичка усмјереност сложенице, управни члан, детерминативни члан

1. 0. Опредјеливши се за творбено-семантичку анализу придјевских сложеница, а без претензија на коначност и исцрпност, коју онемогућава одредница „неких” истакнута у наслову, надамо се да ће овај рад бити скроман допринос истраживању творбених и семантичких аспеката одабраних сложеница, али и прилог лексикографском приступу језику једног писца.

1. 1. У Бањевићевој поезији, неприступачан и вишеслојан језик стварају кованице, у критичким освртима назване „исфорсираним лексич-

* Јелена Башановић, стручни сарадник у Институту „Петар II Петровић Његош” – ЦАНУ

ким творевинама”, учесталост јављања вербалних јединица, које припадају, необичном за поезију, дијалекатском лексичком регистру, или, пак, спрегови који се често опиру семантичком дешифровању. Анализа идентификованих придјевских сложеница, ексцерпираних из збирки које доносе избор Бањевићеве поезије (*Завјет (З)*, *Рожданици (Р)*, *Побуне ума (П)*)¹, неће бити усмјерена само на формалну структуру сложеница већ ћемо истим прићи са наглашено семантичких позиција, што претпоставља обједињеност творбено-морфолошке и синтаксичко-семантичке анализе. Истина, при идентификацији значења одабраних сложеница полазиште ће нам често бити Речник српско (хрватског) књижевног и народног језика (РСАНУ) и Речник Матице српске (РМС).

2. 1. У „опису” придјева као врсте ријечи, морфолошко обиљежје, које претпоставља промјенљивост, треба допунити функционално-семантичким, које, одређењем придјева као ријечи које имају способност вршења функције реченичног члана који именује и означава унутрашње особине, постојана својства појмова именованих и означених именицама, претпоставља пунозначност, односно аутосемантичност, насупрот синсемантичности (Д. Гортан-Премк 1997: 31). Сложенице које ће се овом приликом анализирати споменути обиљежјима припадају придјевима као врсти ријечи.

2. 2. Иако смо из доступне нам грађе ексцерпирали придјевске сложенице различитих творбених типова, истраживање творбеног и семантичког аспекта везујемо за оне које су настале у творбеном процесу несуфиксалане творбе, без учешћа експлицираног суфикса, и оне које су настале у процесу сложено-суфиксалне творбе. У сложеницама првог типа, оба сложеничка дијела имају основу пуног и семантички самосталног смисла. У сложено-суфиксалној творби, најчешће регистрован творбени формант, *-ан/-ни*, није примарно семантички елемент, нити носилац семантике „који има, који обилује” оним што означава ријеч у творбеној основи, већ творбена јединица која носи категоријалну информацију. „Заједничко је свима н-суфиксима што сами немају никакво значење, семантички су празни, служе само да од различитих основа творе придјеве, који значење добијају према значењу основе” (Бабић 1986: 398).

¹ *Завјет (Избор из поезије Мирка Бањевића)*, Библиотека „Луча”, Графички завод, Титоград 1965, *Рожданици*, Обод, Цетиње 1968. и *Побуне ума*, Подгорица 2003.

2. 3. У вези са основним питањем, наметнуло се и питање класификације сложеница на творбене типове. Уколико „опис сложенице” треба засновати на „конкретним и несумњивим обиљежјима” (Клајн 2002: 36), претпостављамо да критеријум за подјелу сложеница на творбене типове треба да буде врста ријечи која је мотивисала први сложенички дио. Од три битна конститутивна елемента творбеног типа (*творбене основе, творбеног значења и творбеног форманта*, уколико посљедњи учествује у процесу творбе), најприје му се „као средство карактеризације прикључује творбена основа, односно, шире, основинска реч која у сваком типу мора припадати истој врсти речи” (Ћорић 2004: 55-60).

Творбено – морфолошким критеријумом, који за основ класификације узима морфолошку припадност првог сложеничког дијела, свој језички корпус класификовали су: Е. Барић (1980), С. Бабић (1986), Д. Вукићевић (1995), И. Клајн (2002). Проф. Станојчић је обиље грађе распоредио по семантичкој садржини детерминативног дијела сложенице, иако се, претходно вођен морфолошким критеријумом, определијели за онај тип сложеница чији је детерминативни дио (први сложенички члан) мотивисан само придјевом (боје, димензије, облика или осталих квалитета) (Станојчић 1984-1985: 727-733). Такође, неизбјежно је поставити питање семантичке усмјерености одабраних придјевских сложеница² и могуће супротстављене семантичке реализације у оквиру истог творбеног типа.

2. 4. Приликом анализе грађе, узимамо у обзир и питање издвајања и улоге спојног вокала. Клајн га поистовјећује са завршним сегментом првог сложеничког дијела, а не са засебним формантом и не види потребу његовог издвајања. Због тога сматра да присуство или одсуство истог не може бити критеријум за класификацију сложеница (Клајн 2002: 23-29), а „формулу” сложеница не представља тродјелно како то чине они који спојни вокал издвајају и описују у оквиру конкретног творбеног типа (Барић 1980, Бабић 1986, Вукићевић 1995, Ненезић 2000). Иако није увијек експлициран, увијек јасно изражен, спојни вокал је уобичајен у творбеној структури сложенице, „најкарактеристичније структурално обиљежје сложене ријечи” и ми ћемо га издвојити при опису творбеног типа. Истина, његово издвајање, као саставног елемента сложенице, зависиће и од морфолошке припадности првог сложеничког дијела.

² Већина досадашњих расправа о семантичкој усмјерености сложеница тиче се именичких сложеница. Умјесто Белићевих термина „есоцентричан” и „ексоцентричан”, употребљавамо „ендоцентричан” и „егзоцентричан”, као јасније и обичније у модерној лингвистици, почевши од Блумфилда.

Прије преласка на творбено-морфолошку и синтаксичко-семантичку анализу одабраних сложеница, споменућемо да се највећи број ових сложеница слаже синтаксичко-семантички са квалитативним генитивом и квалитативним инструменталом, можда са првим чешће, што ће бити потврђено реконструкцијом семантичке структуре сложенице.

3. 1. Творбени тип чији је управни члан мотивисан именицом која семантичким пољем обухвата „дио људског или животињског тијела”, истина, у доступној нам грађи најчешће именицом *око*, а детерминативни члан основним бројем, репрезентујемо сложеницама: *једноок* див (Р, 32), диви *једнооки* (П, 47), *једнооки* Арапин (Р, 8). Семантичка интерпретација ових сложеница гласи: *који има једно око, који је са једним оком*. Из семантичког описа се види да су ови придјевски у творбеној вези са двије ријечи, односно да су мотивисани двјема ријечима и њиховим синтаксичким односом, што их несумњиво сврстава у сложенице. Истина, у придјевским сложеницама чији је управни члан мотивисан именицама ове семантике, чешћи је детерминативни члан са квалитативним обиљежјем, будући да је непотребно истицати да неко има двије руке, двије ноге, једну главу. У горе споменутиим придјевским сложеницама, означава се или аномалија (*једноок* Арапин), чије се препознавање оправдава и другим дијелом лексикографске дефиниције ове сложенице у РСАНУ, *који је изгубио једно око*, или особина неког натприродног бића (*једноок* див). Издвојићемо и сложенице чији квантитативни детерминатив, број *сто*, насупрот претходном, који означава прецизну количину, има обиљежје непрецизности и неодређености количине: *стозвјерим* очима (З, 180), *стосложни* рзај (П, 441), *тростољетни* бријест (П, 95). Придјевски су непотврђени у Речнику МС, иако се творбено уклапају у систем савременог језика. Реконструкција семантичке структуре прве сложенице обухватила би семантички садржај основне реализације лексеме: *који има сто, односно много звијери* и секундарну семантичку реализацију: *зао*. Уколико нам семантичка интерпретација, „преоблика”, може бити показатељ творбеног модела ријечи (Барић 1980), онда би интерпретација ових придјевских сложеница прије упутила на мотивисаност управног члана основом именице *звјер*, основом глагола *сложити*, односно основом именице *љето*. При издвајању елемената творбене структуре, сложеница *једноок*, -а, -о би садржала: творбену основу основног броја (*једн-*), спојни вокал /о/ и именичку основу (*ок-*). Сложеницу *стозвјер*, -а, -о чине први сложенички дио, који је у облику непромјенљивог броја *сто*, и именичка основа. Спојни вокал не издвајамо

уколико је прва творбена јединица непромјенљиви број, који се завршава вокалом /o/ и у том облику улази у сложеницу.

Придјевска сложеница чији је детерминативни члан мотивисан бројем несумњиво је и сложеница *троплето* сито (Р, 19), чији семантички опис гласи: *који је од три нити, од три жице*. У РМС обиљежена је инхибитивним показатељем, индикатором покр. (покрајинско), који сужава могућност њене слободније употребе, како због архаичног призвучка тако и због предности и упућивања на форму са формантом *-ан*, који сложеницу недвосмислено упућује на категоријалну припадност придјевима. Намеће се питање, да ли је први сложенички дио, чији је карактер квантитативно детерминативан, мотивисан основним или збирним бројем? У приказу творбене структуре ове сложенице, ми бисмо први сложенички дио мотивисали основним бројем, односно његовом основом (*једн-*), уз издвајање спојног вокала /o/ у творбеној структури, без обзира на то што други сматрају да *тро-* представља „скраћену основу збирног броја” и да је језичком осјећању тешко да прихвати творбену основу која је сегмент мањи од слога (Клајн 2002: 76). Семантичка интерпретација сложенице не може помоћи у одређивању мотивисаности детерминативног дијела, будући да се збирни бројеви, којима је мотивисан детерминативни дио сложенице, увијек јављају у функцији основних и интерпретирају се као основни број (двојеглав = *који има двије главе*).

Придјевске сложенице чији је први сложенички дио мотивисан бројем представљају продуктиван образац. Семантички се идентификују по формули: „који има оно што значи именица” или „који се састоји од онога што значи именица”. Семантички описи ових сложеница показују да ове сложенице имају најчешће „директну и транспарентну мотивацију” и да су ендоцентричне семантичке усмјерености. Без обзира на то што звучи оправдано Клајнова препорука да се сложенице са неравноправним односом међу дјеловима сврстају у *субординативне* (Клајн 2002: 36), будући да је граница између рекцијских и одредбених односа у сложеници често немаркирана, у сложеницама овог типа препознајемо, ипак, одредбен синтаксички однос, у којему први сложенички дио одређује други атрибутски, по квантитету (М. Стевановић 1989 (I): 442-452).

3. 2. Творбени тип у чијој творбеној структури препознајемо детерминативни члан са квалитативним обиљежјем и придјев боје или именицу, којима је мотивисан други сложенички члан, обухвата сложенице које су по међусобном односу синтаксичких дјелова одредбеног и напоредног карактера. Придјевска сложеница је напоредног карактера ако два придјева у њеној творбеној структури означавају „комбинацију за-

себних боја”, а одредбеног кад значе нијансу, „мањи или већи степен освијетљености”. У овом творбеном типу најчешће не издвајамо спојни вокал /o/, јер је први сложенички дио мотивисао прилог, „који одређује нијансу или интензитет (јачину) заступљености основне особине коју казује придев у другом делу сложенице” (Станојчић 2000: 157), односно нијансу онога што је означено именицом. Из доступне нам грађе најприје издвајамо: бездан *модроплави* (З, 77), Јадран *модрозелен* (З, 77), *мркозелена* планина (Р, 12), као сложенице одредбеног синтаксичког односа. Да је значење нијансе присутно у сложеницама овог типа, потврђује нам лексикографска дефиниција првог дијела придјевских сложеница *модро-*, у РМС, према којој овај први сложенички дио „показује да у основној боји означеној другим делом сложенице има нијансе модре боје”. Затим, из ексцерпираних грађа издвојили смо и придјевску сложеницу чији први сложенички дио *мрко-* означава мрку нијансу онога што је означено именицом у другом сложеничком дијелу (*мркопрута* међа, З, 52), коју семантички интерпретирамо: *која има мрке прутеве*.

Анализа семантичког описа одабраних сложеница показује да саставни дјелови, лексеме које су је мотивисале, преносе своје семантичке садржаје у њу, те је семантичка усмјереност сложеница ендоцентрична.

3. 3. Вођени творбено-морфолошким критеријумом, издвојићемо придјевске сложенице чији је први сложенички дио мотивисан придјевском основом и има квалитативно обиљежје, а други именичком основом. Такође, примјетићемо да су сложенице најчешће настале творбеним начином слагања, уз ријетко посредовања творбеног форманта *-ан/-ни*. Издвајамо: *сљепоок* тунел (З, 81) (*који је слијепог ока*), *ситноока* мисао (Р, 24) (*који је ситног ока*), *сна јадолика* (Р, 41) (*који је јадан, биједан; тужан, жалостан*), *смокава једрокорих* (Р, 35) (*који је једре коре*), *оштрогласна* сирена (П, 220) (*који је оштрог гласа*), да ми се *голоногу* јави (П, 324) (*који је голих ногу*), мени *злосретној* друзи (П, 434) (*који је зле среће, несрећан*), *голопуто* дијете (П, 435) (*који је голе пути, голе коже; без браде и бркова, голобрад*), људи *голошији* (П, 117) (*који је голе шије; који је откривена, разголићена врата*), *бистроточно* вино (П, 218), *дугољетним* безнађем (П, 313). Придјевске сложенице *голошији*, *-а*, *-е*, *бистроточан*, *-чна*, *-чно*, *дугољетан*, *-тна*, *-тно* нијесу регистроване у описним рјечницима. У вези са сложеницом *голошији*, *-а*, *-е*, предност се даје сложеници *голошијаст*, *-а*, *-о* и низу деривата у именичкој категорији, што би упутило на индивидуалност употребе ексцерпираних придјева. Сложеницу *бистроточан*, *-а*, *-о* семантички интерпретирамо: *који је бистрог тока, које има бистар ток*. Основна

семантичка реализација сложенице *дугољетан*, -тна, -тно, могла би бити: *који је дугог љета, дугог вијека; дуговјек*, и упућивала би на мотивисаност детерминативног члана „придјевом димензије” *дуго* (Станојчић, 1984-1985: 729), а управног основом именице *љето*. У приказу елемената творбене структуре, издвојићемо спојни вокал /o/, не доводећи у везу питање његовог издвајања и његове везивне природе са родом именице у другом сложеничком дијелу (види С. Ракић 2005: 35-52). С обзиром на синтаксички однос међу сложеничким дјеловима, ове сложенице су одредбеног карактера, „постале од синтагми у којих је један део одређивао други – атрибутски”. С обзиром на семантичку усмјереност, најчешће су ендоцентричне, њихов семантички садржај испуњен је садржајем њихових саставних дјелова, и синтагма и од ње настала сложеница могу се употребљавати напоредо.

3. 4. Ријетке су придјевске сложенице у чијој творбеној структури издвајамо два придјева, без посредства творбеног форманта у процесу творбе, и спојни вокал /o/. Издвојићемо неке придјевске сложенице које су напоредног синтаксичког односа. Равноправно учешће оба сложеничка дијела у реализовању укупног значења сложенице упућује на њихову ендоцентричну семантичку усмјереност. Издвајамо: *влажномека* средино хљеба (З, 70) (*који је и влажан и мек*), *ведротихо* стање (П, 308) (*који је и ведар и тих*), *голомерког* крша (П, 341) (*који је и го и мрк*), младост *ведрогорка* (П, 337) (*који је и ведар и горак*), јужан ил’ *сувосив* (П, 327) (*који је и сув и сив*).

3. 5. *Све-* као први сложенички дио „појачава и универзализује значење придева, именице или глагола у другом делу” (Клајн 2002: 109, 110), не модификује значење управне ријечи, већ га конкретизује те би по мишљењу Еугеније Барић *све-* могло да буде први сложенички дио и „творенице” са *све-* у првом дијелу биле би несумњиве сложенице (Барић 1985: 62). Без обзира на то што бисмо у сложеницама, чији је други сложенички дио мотивисан најчешће глаголом, дијелом идентификовали начинску нијансу вршења радње, први сложенички дио, ипак, мотивишемо замјеницом у облику средњег рода једнине *све*, не прилогом. Стјепан Бабић наводи риједак примјер сложенице *свелован*, мотивисан у првом дијелу искључиво замјеницом (Бабић 1986: 407, 408). Издвајамо сложенице: *сјен свесилни* (З, 64), *свемутна* моћи (П, 20), *свевладна* ноћ (П, 197), *сверазорну* љуску (П, 461). Иако је у научно-стручној литератури констатовано да је у вези са *све-* најчешћи творбени формант –ски (*свевулканске* лаве, П, 307), у сложеницама које смо ексцерпирани продуктивнији је –ан/-ни. Истина, из доступне нам грађе издвојили смо

примјере: *свемоћни* умници (З, 58), *свемоћна* си у мени (П, 148), у којима је доведен у питање сложенички карактер придјева *свемоћан*. Семантичким описом: *који све може*, и довођењем придјева у творбenu ве-зу са двије ријечи, а не са једном (именицом *свемоћ*), третирамо га као сложеницу, не као изведеницу. Што се тиче придјевске сложенице *свеси-лан*, -лна, -лно, иста се у РМС семантички не интерпретира, већ се упућује на претходно обрађену *свемоћан*, -ћна, -ћно. Ово потврђује како сужену употребу дотичне сложенице тако и могућност семантичке интерпретације по узору на ону на коју се упућује. Сложенице *свемутан*, -тна, -тно, *сверазоран*, -рна, -рно, *свевлдан*, -дна, -дно нијесу регистроване у РМС. На основу претходних, њихова семантичка структура, која се може интерпретирати: *који све мути*, *који све разара*, *који (над) сви-ма влада*, упућује на мотивисаност другог сложеничког дијела глаголом (глаголском основом). Придјевска сложеница са замјеницом на првом мјесту је и сложеница *ововидом* свијету (Р, 17), која је у првом сложеничком дијелу мотивисана показном замјеницом *овај*, употребебљеном у облику средњег рода једнине *ово-*. *Ово-* је регистровано у РМС као први дио придјевских сложеница, рјеђе именичких. Сложеница *ововид*, -а, -о могла би бити обиљежена неким инхибитивним показатељем (инд., пјес., необ.). Због семантичке реализације коју бисмо понудили: *који се види у овом тренутку*, могли бисмо други сложенички дио мотивисати основом глагола *видјети*, а не именицом *вид*. Анализа семантичког описа одабраних сложеница указује на њихову ендоцентричну семантичку усмјереност.

3. 6. Творбени тип који је у научно-стручној литератури означен као непродуктиван, репрезентујемо сложеницама: Тражимо те, *чудотворни* (П, 119), жица *свјетлоносна* (П, 196), *чудотворног* жара (З, 183), *злослутних* ових брда (З, 149), *злослутни* вар (З, 180), *злослутни* присјен (Р, 42), гласници *злослутни* (Р, 50), у чијој творбеној структури препознајемо именичку основу, глаголску основу и творбени формант. Управо због прве компоненте сложеница, која је именица средњег рода и могући деклинациони облик (облик акузатива једнине), који преноси и падежно значење у сложеницу, чини нам се да је у овом творбеном типу неувјерљиво издвајати вокал /о/ као спојни, будући да је –о флексиони наставак. Насупрот претходним, унутар творбене структуре сложеница: пјесму *костоломну* (Р, 36), *црвоточне* кревете (П, 309), издвајамо спојни вокал /о/. Други сложенички дио ових сложеница мотивишу глаголи, у научно-стручној литератури означени као „продуктивни” у оквиру овог творбеног типа: *носити*, *творити*, *ломити*, *слутити*, *точити*. Сложе-

нице би се семантички могле интерпретирати: који *чудо* твори; који *зло* слуги, који *свјетло* носи; 1. који *кост* ломи (у основној семантичкој реализацији); 2. опасан (у секундарној); који *црви* точе, растачу (гризу). На синтаксичком плану, сложенице су допунског (рекцијског) карактера и у функцији су означавања објекта извјесне радње (твори *чудо*, ломи *кост*, слуги *зло*), сем посљедње, која је субјекатско-предикатска, одредбеног типа. Иако их третира као сложенице које мотивише именичка основа у првом дијелу, Клајн указује и на алтернативно тумачење елемента *зло*-као прилога (Клајн 2002: 96).

3. 7. У оквиру творбеног типа који се може означити као непродуктиван, наводимо сложенице чији је први сложенички дио мотивисан прилогом, а други основом глагола *тећи*. Издвајамо сложенице: *ситнотека* мисао (II, 367), ријека *брзотечна* (II, 332). У њиховој творбеној структури не можемо издвојити спојни вокал /o/, јер је у првом сложеничком дијелу непромјенљива врста ријечи, прилог, која не претпоставља издвајање спојног вокала у приказу творбеног типа. Сложенице се семантички дефинишу по обрасцу: „ситно је оно што значи други дио сложенице” (који *ситно* тече, који *брзо* тече). Споменућемо да су сложенице наведене у РМС одредбеног карактера, али атрибутске (*ситнолик*, *ситнозрнат*), да није наведена ниједна са глаголском основом у другом сложеничком дијелу и да је сложеница *брзотечан*, -чна, -чно обиљежена индикатором заст. (застарјело) у РСАНУ. На синтаксичком плану, сложенице бисмо уврстили у прилошко-глаголске сложенице одредбеног карактера, састављене „од општег глаголског дела, као управног, и прилога за начин, као њихове начинске одредбе” (Стевановић 1989 (I), 410). Семантички садржај сложеница директно је мотивисан значењем њихових саставних дјелова, што упућује на ендоцентричну семантичку усмјереност.

3. 8. Иако се први сложенички дио мотивисан глаголском основом може јавити најчешће само у императивним сложеницама, које чешће припадају морфолошкој класи именица, у доступној нам грађи регистровани смо сложенице: У сну се *вртоглав* вртим (Р, 80), *плетосана* ноћ (Р, 7), која није регистрована у РМС. Сложеница би се семантички могла интерпретирати: (ноћ) која *плете* *снове/сне* и несумњиво би могла бити обиљежена инхибитивним показатељем пјесн. (пјесничко). На овакав закључак нас мотивише лексема *плетисанка* из РМС, истина у именичкој категорији, која као особина пјесничког језика носи инхибитивну конотацију.

Сложенице које не карактерише „општа употреба” и које би могле бити обиљежене индикатором пјесн. (пјесничко) или индив. (индивидуално) такође су мотивисане именицом *сан* у другом сложеничком дијелу: *танкосана* маслина мјесечаста (П, 203), *дугосана* свјетлост (П, 306), *празносана* обећања (Р, 75). Сложенице нијесу потврђене у РМС, односно РСАНУ. Елементи њихове творбене структуре могу се издвојити, док је реализација семантичке структуре отежана због метафорички по-мјереног значења.

3. 9. Теорија творбе ријечи сврстава у сложенице ријечи мотивисане, по правилу, са двије, а понекад и са више ријечи. Постојање основа тих ријечи омогућава да се свака сложеница доведе у творбену везу са синтагмом (Тиртова 1990: 309-313). Истина, дешава се да један од два дијела сложенице може бити „непрозиран и лишен значења” или са значењем које је тешко идентификовати. Овакве сложенице Клајн зове *половично мотивисаним сложеницама* (Клајн 2002: 30-33). Из доступне нам грађе издвојићемо придјевску сложеницу *злотуки* путеви (З, 164), која се наметнула као интересантна, како творбено тако и семантички. У покушају да одгонетнемо значење и мотивисаност другог сложеничког дијела, консултовали смо РМС. С обзиром на то да сложеница није посвједочена у Речнику, споменућемо лексеме које би обликом и семантичком реализацијом могле наћи мјеста у творбеном и семантичком одређењу придјевске сложенице *злотук*, -а, -о: *тук*, -а, м ударац, *тук*, узвик којим се подражавају равномјерни ударци сјекире, часовника, затим, деривати лексеме *тук*, од којих издвајамо *тукати*, -ам, несвр. ударати, обиљежен инхибитивним показатељем *покр.*, *тукач*, -а, м оруђе којим се туче, *тукнути*, -нем, свр. ударити, лупити. Из наведеног бисмо могли закључити да је сложеница *злотук*, -а, -о у другом сложеничком дијелу мотивисана основом глагола *тукати*, а у првом именицом *зло* и да се њена семантичка структура реализује: *који ударају, туку злом*. Сложеница би на синтаксичком плану била допунска, настала „од глагола уз који стоји у инструменталу назив оруђа којим се врши радња управног глагола” (Стевановић 1989 (I), 411). Интересантна је и сложеница птице *зловремене* (Р, 14). *Зловремен*, -а, -о је сложеница одредбеног синтаксичког односа, настала од синтагме *зло вријеме*. Чини нам се да се ова сложеница, иако облички мотивисана (рашчлањивост на компоненте је могућа), не да уврстити у већ споменуте „обрасце” семантичке структуре. Можда ће њено семантичко дешифровање олакшати именица *зловременица*, регистрована у РСАНУ, чија лексикографска дефиниција гласи: „птица која својим цвркутом и појавом, по народном веровању, предсказује рђаво

време”. Немотивисаност другог дијела сложенице ноћ *оштрозјерна* (Р, 25), без обзира на консултовање описних рјечника, не чини да посумњамо у оправданост оцјењивања ове лексеми као праве сложенице.

4. 1. Да закључимо.

Одабаране придјевске сложенице распоређене су у неколика творбена типа на основу морфолошке припадности ријечи која је мотивисала први сложенички дио. Творбену анализу пратила је и семантичка, чиме је још једном потврђено да само формални приступ у творбеним испитивањима није довољан, те да је „немогуће посматрати семантичку творбу одвојено од морфолошке” (Б. Остојић 1999: 43-53). Реконструкцијом семантичке структуре потврђен је раније изнесен став о чешћој ендоцентричној семантичкој усмјерености придјевских сложеница (Вукићевић, 1994: 149). У вези са питањем спојног вокала, закључујемо да његову функцију најчешће врши вокал /o/, „који је, заправо, свеславенски творбени узорак” (Барић 1980: 86), чија је везивна улога, како у именичким тако и у придјевским сложеницама, заснована на чињеници да тај сегмент игра врло ограничену улогу у систему именичке и придјевске дефлекције. Немотивисаност, чешће другог сложеничког дијела, у сложеницама чија би слободнија употреба била елиминисана индикатором индивидуално или пјесничко, не чини да посумњамо у њихов сложенички карактер. Можда би се њима могао оправдати једном изречен суд да је „Бањевић сав инструментариј језика користио за осмишљавање песме” (Ж. Ђуровић 1975: 5), да је „ломио и себе и ријечи” и да се његов језик манифестује, у првом плану, кроз експресивну ријеч.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић Стјепан, *Творба ријечи у хрватском књижевном језику (нацрт за граматику)*, Југословенска академија знаности и умјетности, Глобус, Загреб 1986.

Барић Еугенија, *Именичке сложенице непрефиксалне и несуфиксалне творбе*, Хрватско филолошко друштво / Знанствена библиотека, Загреб 1980.

Белић Александар, *О сложеницама*, Наш језик, књ. 1, св. 5-6, Београд 1950.

Вукићевић Душанка, *О значењу именичких сложеница*, ЗбМСФЛ XXXVII, Нови Сад 1994.

Вукићевић Душанка, *Именичке сложенице у српском књижевном језику*, ЗбМСФЛ XXXVIII/1, Нови Сад 1995.

Гортан – Премк Даринка, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 14, Београд 1997.

Ђуровић Жарко, *Поезија Мирка Бањевића*, Књижевне новине, Београд (1. мај) 1975.

Клајн Иван, *Творба речи у савременом српском језику (I део – слагање и префиксација)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Магица српска 2002.

Ненезић Соња, *Придјевске сложенице са квантитативним детерминатором*, Ријеч (часопис за науку о језику и књижевности), VI/1-2, Никшић 2000.

Остојић Бранислав, *О супстантивној семантичко-творбеној структури неких црногорских пејоратива (На материјалу из Збирки ријечи са црногорског говорног подручја друге половине 19. вијека)*, Четврти лингвистички скуп Бошковићеви дани, књ. 17, Одјељење умјетности ЦАНУ, Подгорица 1999.

Ракић Станимир, *О везивном вокалу и везивном морфему у неким основним типовима сложеница у српском језику*, Наш језик XXXVI/1-4, Београд 2005.

Станојчић Живојин, *Есоцентричне придјевске сложенице у српскохрватском књижевном језику*, ЗбМСФЛ XXVII-XXVIII, Нови Сад 1984-1985.

Станојчић Ж. и Љ. Поповић, *Грамматика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.

Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I (граматички систем и књижевнојезичка норма)*, Научна књига, Београд 1989.

Тиртова П. Галина, *Још једном о творбеном статусу именица баснодром, ракетдром*, Наш језик, XXVIII/4-5, Београд 1990.

Ђурић Божо, *Комплексне јединице творбеног система*, НССУВД, 33/3, Београд 2004.

Jelena BAŠANOVIĆ

ABOUT SEMANTIC-FORMATIONAL STRUCTURE OF SOME ADJECTIVAL COMPOUNDS IN MIRKO BANJEVIĆ'S LANGUAGE

Summary

Aspect of formation and semantics of non-suffixal and complex-suffixal adjective compounds are being examined in the work. Built is classified in several formation types according to formation morphological criteria which takes the morphological qualification of the first part of the compound as the grounds for the classification. Considering the fact that the analysis is not focused on formal structures only, but we also approach them from the semantic positions. In the semantic description of the given adjective compounds our starting point will mostly be lexical definitions in descriptive sentences of the same or similar. Dealing with formation-morphological and syntax-semantical analysis of the given sentences, an issue regarding their semantical directions, so is the question of the role and the need to separate interfixes in the formation structure of the sentence.